

VOTIVI SVETE FOŠKE I ZDRAVLJE

ŽELJKO DUGAC

HAZU, Zavod za povijest i filozofiju znanosti
Odsjek za povijest medicinskih znanosti
10000 Zagreb, Demetrova 18

UDK 398.33

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno: 15. 10. 1998.

Ovaj prilog obrađuje votive koje su stanovnici Istre prinosili svetoj Foški kao izraz molbe i/ili zahvale vezane uz zdravlje u svetišnoj crkvi kraj sela Batvača, nedaleko od Vodnjana, a koji su se sastojali od moliteljeve odjeće i oruđa koje je bilo izvor povrede.

Pojedini dijelovi odjeće su predstavljali određeni dio tijela i time ukazivali na bolesti zbog kojih se traži zagovor svetece.

UVOD

U ovom su prilogu obrađeni zavjetni darovi ili votivi koje su stanovnici Istre prinosili svetoj Foški (lat. Fusca, tal. Fosca) kao izraz molbe i/ili zahvale vezane uz zdravlje, u svetišnoj crkvi kraj sela Batvača, nedaleko od Vodnjana, a koji su se sastojali od moliteljeve odjeće i oruđa koje je bilo izvor povrede. U toj trobrodnoj bazilici iz sedmoga stoljeća više ne postoje materijalni tragovi nekadašnjega darivanja votiva, ali postoji živa usmena predaja o njima.¹

Rad je izrađen u sklopu znanstvenoga programa Zavoda za povijest i filozofiju znanosti Odsjeka za povijest medicinskih znanosti HAZU i projekta Ministarstva znanosti RH pod nazivom *Proučavanje hrvatske medicinske baštine*, a dio je i magistarskog rada pod naslovom *Votivi kao pokazatelji zdravstvene kulture*, koji je izrađen na poslijediplomskom studiju antropologije Prirodoslovno matematičkog fakulteta u Zagrebu. Osim ovog priloga u tisku se nalaze i dva priloga posvećena votivima i njihovom odnosu do zdravlja i bolesti, a obrađuju zavjetne darove Majke Božje Bistričke i Dominikanskog samostana u Starigradu na otoku Hvaru. Oni će biti objavljeni u Zborniku radova Hrvatskog mariološkog instituta i u monografiji posvećenoj Dominikanskom samostanu u Starigradu.

Tijekom terenskog istraživanja u siječnju i u veljači 1998. i 1999. godine ispitano je područje svih devet istarskih dekanata, s tim da se za svaki dekanat ustanovilo njegovo glavno lokalno hodočasničko odredište, bilo živuće, bilo ono koje

¹ Osobitu zahvalu za realizaciju ovoga rada dugujem vodnjanskom župniku gospodinu Marijanu Jeleniću i kazivačima iz Vodnjana i Batvača gospodinu Ivanu Kancijaniću, gospođi Živki Kancijanić, gospođi Ani Kutić i gospodinu Josipu Vitasoviću. Za stručnu sugestiju i pomoć zahvaljujem pokojnom akademiku Branku Fučiću i dr. sc. Jelki Radauš-Ribarić.

se u sjećanju ljudi kao takvo spominjalo. Za pronalaženje lokaliteta korišteni su razgovori sa svećenicima i mještanima. Sastavljena je upitnica uz pomoć koje se željelo locirati lokalitete i doznati običaje zavjetnoga darivanja vezanog uz zdravstvene teškoće. Upitnica je bila sljedećeg sadržaja:

- *Koja se svetišta i koji sveci zaštitnici osobito štiju u Vašem kraju vezano uz zdravlje i bolesti?*
- *Kamo se hodočasti kod zdravstvenih tegoba, od kada, i jesu li te navade još žive?*
- *Na koji način se upućuju prošnje kod bolesti?*
- *Daruju li se zavjetni darovi?*
- *Kako su nekada izgledali zavjetni darovi i kako danas izgledaju?*

Za ovaj će prilog biti prikazani rezultati istraživanja u vodnjanskom dekanatu čije su jedinice Barban, Filipana, Hreljići, Juršići, Kavran, Krnica (Mutvoran), Marčana, Rakalj i Vodnjan. Kazivači s toga područja označili su tri svetišta kao važna hodočasnička odredišta, a to su Mutvoran, Hreljići i Sveta Foška kod Batvača. Posljednje svetište se izdvojilo kao osobito zanimljivo iako u njemu više nema materijalnih tragova nekadašnjih zavjetnih darova. Ono što je dalo osobitu vrijednost tome lokalitetu jesu iznimno kvalitetni kazivači koji su uspjeli dočarati situaciju kakva je bila prije devastiranja crkve.²

Budući da su terenska ispitivanja pokazala da se na području devet obrađenih istarskih dekanata više na rabe votivi koji se sastoje od pojedinih odjevnih predmeta, u ovome se prilogu govori o usmenim svjedočanstvima o nekadašnjem zavjetnom darivanju pojedinih odjevnih predmeta i oruđa iz svakodnevne uporabe koja su bila izvor povrede. Ta usmena svjedočanstva se odnose na lokalitet Batvači - Sveta Foška, oko 6 km zapadno od Vodnjana.

Votivi su promatrani kao vrijedan pokazatelj zdravstvene kulture ruralnog pučanstva Istre. Pod pojmom zdravstvene kulture podrazumijeva se čovjekovo poimanje prirode i podrijetla zdravlja i bolesti te njegov odnos prema očuvanju zdravlja i mjere kojima se želi otkloniti bolest.

VOTIV ILI ZAVJETNI DAR

Pod pojmom votiv ili zavjetni dar u ovom se prilogu smatra predmet koji je trodimenzionalnog oblika kao odjeća, oruđe i ortopedska pomagala, a ne votivne slike i votivi koji anatomske prikazuju pojedine dijelove tijela. Prilog također obrađuje samo onu odjeću koja nije promijenila svoj osnovni oblik, tj. koja nije upotrijebljena za izradbu paramenta.³

² Kazivači: Marijan Jelenić (1938.) - vodnjanski župnik; Ivan Kancijanić (1944.) - Vodnjan; Živka Kancijanić (1945.) - Vodnjan; Ana Kutić (1923.) - Vodnjan; Josip Vitasović (1923.) - Batvači; Rosolino Scarpa (1920.) - Torcello.

³ U Strunjanu je 60-ih godina ovog stoljeća jedna žena darovala svoju vjenčanu haljinu kao zavjetni dar za ozdravljenje svoga supruga oboljelog navodno od tumora na mozgu. Taj je dar upotrijebljen za izradbu albe i pokrivala za misni stol. Takvi slučajevi nisu zabilježeni u priopćenjima kazivača s područja Batvači - Vodnjan.

Votivi kao predmeti koji se svojim simboličkim, asocijativnim ili konvencionalnim oblikom vežu uz prošnju i/ili zahvalu molitelja (Makarovič 1991:8) nalaze se na području susreta pučkog i službenog, etnološkog i teološkog, medicinskog i antropološkog. U sebi objedinjuju pretkršćansko naslijeđe, magično-mistične elemente, folklor, ali i zahtjeve svoga vremena. Kompleksne su naravi i kao takvi vrlo često neshvaćeni i odbačeni.

Unatoč tome što se već 1896. u *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena* javljaju zapisi koji govore o darivanju votiva⁴, naša se znanstvena javnost opsežnije izvještava o votivima od 30-ih godina ovoga stoljeća kada su objavljeni radovi N. Kus Nikolajeva (1928:37-45) i M. S. Filipovića (1933:6-7). U to doba votive na našem području izučava i slavni njemački istraživač pučkih običaja zavjetnog darivanja R. Kriss (1930:87-112). Od tada je objavljeno više studija, koje obrađuju zavjetne darove pojedinih svetišta, a toj se temi u novije vrijeme pridružuje i rad D. Alaupović-Gieldum o votivima Svetog Klementa u Poljicama (1997:147-164). Teološkim značajkama zavjetnih darova bavio se M. Biškup (1993: 26-36), a votivima u sklopu medicarskih i voštarskih obrta L. Kašpar (1981:109-112) i I. Lentić (1981, 1984). Odjećom na srebrnim votivima u Mjesnom muzeju u Lopudu bavila se M. Gušić (1954:237-248). Do sada, nažalost, nedostaju analize samih odjevnih predmeta kao votiva i cjelovitije studije votiva određenoga područja i njihovih kompleksnih povijesnih, umjetničkih, etnoloških, zdravstvenih, antropoloških i općekulturalnih značajki.

Darivanje votivnih darova prilikom zdravstvenih tegoba ili kao zahvala na primljenome zdravlju pojava je koja prati ljudsko društvo od pradavnih vremena do danas. Votiv se daruje na svetom mjestu, pojedinom božanstvu za koje se smatra da može izliječiti bolest ili osigurati ispunjenje moliteljeve prošnje.

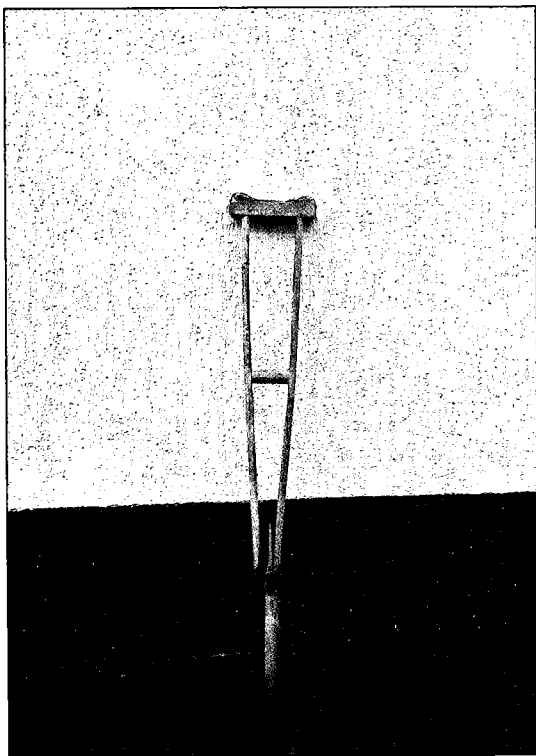
Već drevna mezopotamska i egipatska kultura rabe prinošenje votivnih darova (Schauerte 1965:897), a u antici nailazimo na darove za koje možemo sa sigurnošću reći da su prineseni zbog zdravstvenih teškoća (usp. Margotta 1967:54, Jeager 1988: 9-17). Ti su se votivi prinosili u Eskulapovim i Higijinim hramovima, obično kao izraz zahvale na primljenom zdravlju, nakon tretmana kojemu su bolesnici u tim svetištima bili podvrgnuti (Grmek 1963:212). Vodeći nas kroz Heladu, Pauzanija opisuje Eskulapov i Higijin hram u Sikionu, pa kaže da se skulpture božanstava ne mogu lako vidjeti od na njih obješene i pojasovima pričvršćene odjeće (Pauzanija 1989:105).

U kršćanstvu se oblikovala grupa svetaca kojima se ljudi obraćaju kad boluju od pojedinih tjelesnih bolesti. Tako već u zapisima Gregorija iz Tura zapažamo da se vjernici na grobu svetog Martina mole kod različitih tjelesnih bolesti (Florentini 1980:923-925). Votivni će se darovi ubrzo uplesti i u kršćanski način obraćanja božanstvu, pa se bez obzira na početne rasprave i negodovanja glede takvog načina pobožnosti (Freedberg 1989:136-137) ta praksa ipak odobrava i u crkvi.

⁴ Sveti je Rok zagovornik onih koji boluju na nogama ili rukama. Taj dan drži narod za svetak i polazi na proštenje. Kod mise daruje na oltar novce, vlakno, svijeće, ruke i noge, što su ih licitari napravili od voska (Horvat 1896:244).

Jedna od svetih lječiteljica i zaštitnica je i sveta Foška, ranokršćanska mučenica iz Ravene. Kada kult sv. Foške dolazi u Istru točno ne znamo. Danas možemo utvrditi pet crkvice posvećenih svetici, i to uz istarsko priobalje i u južnoj Istri. To su sljedeća mjesta: Pomer - pulski dekanat, Batvači - vodnjanski dekanat, Vrsar - porečki dekanat, Žminj - pazinski dekanat i Medulin - pulski dekanat (Bartolić, Grah 1991:91, 106, 143, 146, 150).

U svetičinoj crkvi kod sela Batvači, oko 6 km zapadno od Vodnjana, navada darivanja odjeće i alata kao votiva zadržala se sve do Drugog svjetskog rata (Jelenić 1991:41). Tijekom toga rata crkva je oskvrnuta, no neposredno nakon rata u svom obilasku značajnik kulturnopovijesnih objekata, Branko Fučić nailazi na veliku količinu odjeće i alata u crkvi. Godine 1955. - 1956. tadašnji župnik I. Pereša daje spaliti veliki dio tekstilnih i drvenih darova, o čemu nas usmeno izvještava Ivan Kancijanić (r. 1944.) koji je kao dječak pomagao tadašnjem župniku prilikom iznošenja i paljenja stvari. Za komunističkog režima u crkvu se više puta provaljivalo te su odnošene i uništavane stvari u njoj, a takve su se provale događale do našega desetljeća kada je sadašnji vodnjanski župnik odnio i u župnom uredu u Vodnjanu pohranio posljednji sačuvani votivni dar, drvenu štaku na kojoj je grafitnom olovkom ispisano ime - *Antonio Saiko* (slika 1). Ta štaka i zabilježena usmena priopćenja posljednji su svjedoci nekadašnjih navika zavjetnog darivanja svetici. Oni su kao takvi i svjedoci jednog vremena, njegovih običaja te duhovnih i zdravstvenih preokupacija tadašnjega čovjeka.

*Slika 1:
Votivna štaka iz crkve Svete Foške kraj
Batvača. Na štaci je grafitnom olovkom
napisano ime Antonio Saiko.*

Foto: Darije Herceg

SVETA FOŠKA ČUDA MORE

Sveta je Foška (*Fuska*) u Istri osobito čašćena svetica. Njenim se imenom nazivaju istarske djevojke, poneka kitica narodne pjesme spominje to ime (usp. Mikac 1977:63), a atributi su joj palma, mač i đavoli u bijegu (Badurina 1990:236).

Acta Sanctorum bilježi da je svetica rođena u Raveni te da je na poticaj svoje hraniteljice (*nutrice*) Maure primila kršćanstvo. Legenda dalje navodi kako ju je otac odgovarao od kršćanstva, no kada je uvidio da je to nemoguće, predaje ju prefektu Quinzianu koji je zajedno s Maurom daje mučiti nakon čega su im odrubljene glave. Tijela su im bačena u more, ali su osvanula u sjevernoj Africi (*Tripolitania*) i tu su bila čašćena sve do dolaska Arapa. Tada je neki čovjek po imenu Vitale prenio moći svete Foške na Torcello, otok u venecijanskim lagunama (*Acta Sanctorum* 1658:646-649). Nakon prijenosa svetičina tijela na otok 1220. godine, izgrađena je velebna crkva koja postaje omiljeno sakupljalište mnoštva hodočasnika, osobito na svetičin blagdan 13. veljače.

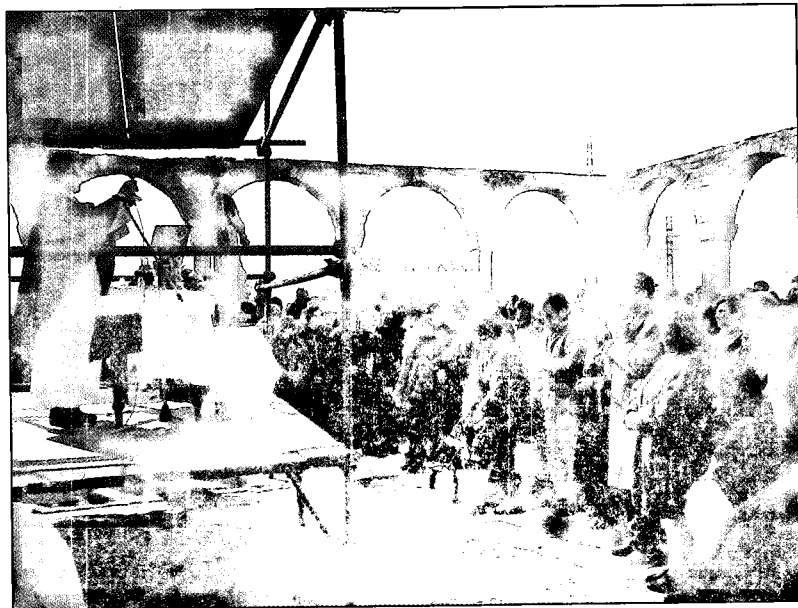
Crkva kraj sela Batvači svoje korijene proteže u 7. stoljeće, a 12. je stoljeće vrijeme kada je oslikana freskama (Jelenić 1997:40-41). Danas je ta crkva više-manje nalik na ostale istarske crkve koje nisu u svakodnevnoj uporabi, a u kojima su pronađene vrijedne zidne slikarije. Ispražnjena je od suvišnoga inventara, a trenutačno se na njenom krovu izvođe opsežni restauratorsko-konzervatorski radovi.

Na Foškin blagdan, 13. veljače ili na prvu nedjelju nakon blagdana, hodočašće započinje ispred vodnjanske župne crkve. Ide se pješice, danas vrlo često i automobilima, a zatim se svi okupljaju ispred svetičine crkve. Obavlja se euharistijska služba (slika 2) koja završava iznošenjem relikvija mučenice. Svećenik tada prinosi relikvijar, u kojem se nalazi kralješak svete, da ga vjernici cjeluju (slika 3). Nakon mise se na oltaru pale zavjetne svijeće.

Pored crkve vjernici ostaju cijeli dan uz paljenje vatre i spremanje hrane. Zanimljivo je da se na tom mjestu ne okupljaju prodavači različite robe, hrane i pića, kako je to običaj na ostalim proštenjima, već ljudi donose svoju hranu i piće i samostalno pripremaju objed.

Na proštenju se 1998. godine okupilo oko 1300 ljudi, a 1999. godine bilo je oko 400 vjernika iz različitih dijelova Istre te jedan autobus vjernika iz Zagreba.

Crkva se ipak ne posjećuje samo toga dana, nego se i kroz ostalo vrijeme godišta u nju upućuju ljudi s različitim potrebama tražeći zagovor svete. Prema navodima kazivača, k Svetoj Foški su od pamtivijeka hodočastili ljudi iz cijele Istre. Glas o milosnim uslišanjima u njezinoj crkvi protezao se nadaleko pa je u narodu bila znana i uzrečica: *Sveta Foška čuda more*.

Slika 2: Euharistijska služba pred crkvom Svete Foške 1999. godine.

Foto: Darije Herceg

Slika 3: Cjelivanje relikvija svete Foške 1999. godine.

Foto: Darije Herceg

ZAŠTO SE IŠLO K SVETOJ FOŠKI I ŠTO JOJ SE PRINOSILO?

Josip Ptašinski, marljivi sakupljač narodnih običaja u Istri u svojem, do sada u cijelosti neobjavljenom rukopisu pod nazivom *Narodni život Hrvata i Slovenaca u Istri*, početkom stoljeća, naziva svetu Fošku kao zaštitnicu od bolesti *život*, te navodi sljedeće:

Svetu Fušku nazivaju ljudi pomoćnicom bolesti života, te čine joj zavjete i dadu misiti na onu čast, da budu oslobođeni ove bolesti, osim toga čine takozvane "takamake". Ove čine ovako: Najprije skuhanju smole (pegola), čistog voska od pčela s uljem i rakijom, te namažu s tim, kad je skuhanu, čisto platno i takov takamak stavljaju si na život ili na mjesto, gdje čute bolest (Ptašinski god?:134).

Prema receptu koji navodi Ptašinski, razaznajemo da se sprema lijek u obliku obloga čiji sastav čine tvari koje izazivaju širenje krvnih žila, pojačanu prokrvljenost tkiva i zadržavaju toplinu. Takvi su se lijekovi koristili kod bolova, i to najčešće reumatičnih, u području leđa i ekstremiteta (usp. Möderndorfer 1964:172-3, 263). Da je Ptašinski doista mislio na leđa, svjedoči i činjenica što se još i danas riječ *život* u Vodnjanu i okolici koristi za leđa.⁵ Isti se izraz, na spomenutom području, koristi i za gornji dio vunene odjeće koji prekriva leđa (Radauš-Ribarić 1997:142).

Potpuno drugi pobol bilježi biskup Giacomo Fillipo Tomasini u svom djelu *Memorie sacre e profane dell' Istria*, 1681. godine. On navodi da Gospodin Bog po zagovoru svete oslobađa one koji pate od živčanih bolesti (Tomasini, Petronio 1968:299).

Po navodima kazivača u crkvi su se prinosili dijelovi odjeće koji su predstavljali one dijelove tijela koje je zahvatila bolest, i to najčešće bolovi u leđima i ekstremitetima. Leđa su predstavljali muški prsluci (*kročati, krožeti, kružeti*), čarape su darivane kod bolesti nogu, a kod uslišanih prošnji vezanih uz funkciju hoda darivale su se različite štake i štapovi. Bolesti gornjih ekstremiteta dijelile su se tako da su bolovi koji su zahvaćali rame i gornji dio ruke bili predstavljeni prslukom ili košuljom, a kod bolesti donjeg dijela ruke i šake darivao se prsten.

Osim kod bolova u tijelu, svetica je bila zaštitnica i kod bolova u glavi pa su se i te tegobe na odgovarajući način prikazivale kroz zavjetne darove. Tako je darovana marama (*facol, faculet*) označivala glavobolju. Svetici su se zagovarali i kod neplodnosti i tada je kao zavjetni dar prinošen moliteljičin donji platneni dio odjeće zvan *kamižot*.

Povrede ekstremiteta i drugih dijelova tijela vrlo često su iskazane i zavjetnim darovima u obliku različitog oruđa koje je služilo u svakodnevne svrhe i koje je prilikom rada izazvalo povredu. Ti su se predmeti obično prinosili nakon mise i to na oltar ili pred oltar ili su bili donijeti u crkvu prije obreda, obično rano ujutro.

Ovogodišnje istraživanje je zabilježilo da su vjernici prije ili nakon obreda pored glavnog oltara prinosili svijeće kao zavjetne darove. Svijeća bi se postavila i zapalila, a zatim je izmoljena kratka tiha molitva.

⁵ Izraz *život* se u Akademijinu Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika može odnositi na cijelo tijelo, osobito trup, slabine, spolovila, ali se ne izdvajaju posebno leđa (Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, 1975-6:441-442).

Niti ove, a niti prošle godine nije zapaženo prinošenje votiva u obliku odjeće, ortopedskih pomagala ili oruđa. Nisu zabilježeni ni danas standardni običaji darivanja otisaka slika, kamenih pločica s ugraviranim tekstom, ručnih radova ili nakita. Zavjetni su se darovi isključivo ograničili na svijeće.

Prinositelji su se izjasnili da svijeću darivaju kao zahvalu, kao molitvu za zdravlje, za mrtve, ili nisu htjeli obrazložiti razlog.

GOVOR DARA

Sjećanja na prijašnje darove govore nam mnogo više od onoga što se moglo zabilježiti kao živuće. Ti nekadašnji bolesnici prinosili su svetici zavjetne darove koji su predstavljali oboljeli dio tijela. Kroz njih se izražavao pučki analogijski način razmišljanja prema kojemu određeni predmet može predstavljati neku cjelinu, kao što je tjelesni organ ili cijelo tijelo. Oni su izražavali prisan odnos čovjeka prema njegovoj odjeći koja je predstavljala produžetak njegova tijela, produžetak koji je u mogućnosti da zastupa tijelo, ali i to da se preko njega na živo tijelo prenese blagotvorni, ozdravljajući utjecaj. Takvo je svojstvo na sebe preuzimalo i darovano oruđe i nakit.

U pučkom je poimanju odjeća najtješnje vezana uz čovjeka i njegovo zdravlje, pa se kod južnoslavenskih naroda javljaju običaji ostavljanja dijelova odjeće oboljeloga čovjeka na poljima za koja se smatra da su vilinska (Radenković 1996:99).

Dijelovi odjeće se daruju i pri ljekovitoj vodi - tako Juraj Božičević 1900. godine piše o ljekovitom vrelu Vrbica kod Oštarija i navodi sljedeće: *U ovoj vodi ima svakojaki' stvari, ča su ji' ovde ljudi i žene ostavili. Tote ima: češljev, košulj skoro novi', jačeram lipo iskićeni' (ča ji' Vla'inje nosidu), čizam, opanak i novac. Sve ove stvari ostavili su ovde oni, ki su simo dolazili radi svoga zdravlja. Simo dolazidu i gospoda, ku bolidu kosti, i seljaki, ki misliđu, da su urećeni. Makar je voda mrzla, svaki se u nji kuplje, a onda tu vođu daruje s novci i drugimi stvari* (Božičević 1900:180).

Pri brojnim čaranjima i bajanjima rabe se dijelovi odjeće oboljeloga čovjeka (Radenković 1996:133), a u Istri, Hrvatskom primorju i na Kvarnerskim otocima još se i danas od svećenika traži da blagoslovi bolesnikovu odjeću.⁶

Oruđe prineseno kao dar posvećuje se u hramu - time bi ono trebalo biti u stanju mira pa ne bi moglo neprijateljski djelovati na čovjeka. Preneseno u životnu situaciju ono ne bi smjelo povrijediti čovjeka prilikom njegove svakodnevne uporabe.

Prineseni je predmet trebao osigurati nazočnost molitelja i onda kada on tjelesno ode iz svetišta, a time i neprestanu molitvu i podsjećanje svetice na određenu potrebu ili neprestanu zahvalu na primljenom daru.

Tu dolaze do izražaja oni dobro poznati magijski obrasci koji se po Aleksandru Gahsu dijele na imitativne ili analogične i kontagiozne ili simpatetičke (Ghas 1944:8), odnosno prema Jamesu Frazeru na homeopatske ili imitativne i prenosne magijske metode (Frazer 1977:20-21).

⁶ Usmeno priopćenje: Ante Cindrić, župnik u Bribiru; Josip Bandera, župnik u Belom; Alojzije Baf, župnik u Vižinadi.

Odjevni predmeti, oruđa, štake i štapovi i svi ostali poklonjeni predmeti vješali su se u crkvi Svete Foške na posebne police duž lađa pa je ona izgledala gotovo kao skladište. O sličnom običaju prinošenja odjeće i oruđa iz svakodnevne uporabe izvještava nas i L. Kriss-Rettenbeck u svojim istraživanjima zavjetnih darova u srednjoj Europi (1971:104-105), a promatrajući drvorez Lijepa Marije iz Regensburga, koji je 20-ih godina 16. stoljeća načinio Michael Ostendorfer, vidimo trijem crkve prepun raznovrsnoga alata i dijelova odjeće pa si lako možemo dočarati kako su izgledali zavjetni darovi svete Foške (slika 4). Svjedočanstvo je to da načini darivanja svetoj Foški nisu izolirani, nego da su dio jedne raširene pojave diljem Europe. Kod nas su se ti srednjovjekovni običaji zadržali do polovice ovoga stoljeća.

Pokoncilsko doba s promjenama u služenju obreda i modernizacija crkava uvelike je smanjilo i reguliralo te stare običaje te je zavjetno darivanje poprimilo nova obilježja pritisnuto suvremenim potrebama i ukusom.

Preinake, ignorancija, vandalizam ali i spaljivanje kao čin kojim se, prema riječima kazivača *sveto štitilo od nečastivih ruku*, uništilo je tekstilne votive i sve ostale oblike oruđa i ortopedskih pomagala pa je njihova primjena postupno padala u zaborav. Uporaba zavjetnih darova koje resi osobnost molitelja, koji su izrađeni moliteljevim rukama ili koji su bili dio moliteljeve svagdanje uporabe, u naše je vrijeme u Istri potpuno nestala a prijeto opasnost da se izgubi i spomen na njih.

ZAKLJUČAK

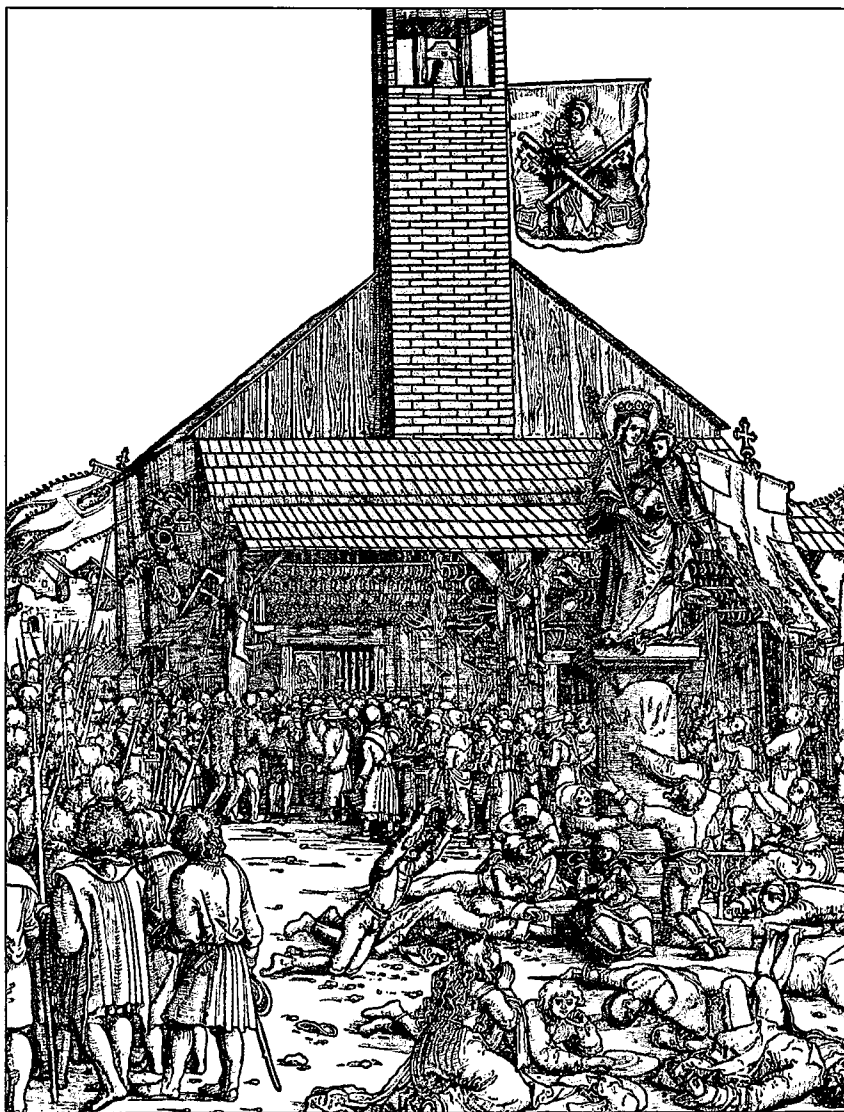
U crkvi Svete Foške kraj sela Batvača je do pedesetih godina ovoga stoljeća postojala živa navika da se pojedini dijelovi odjeće, oruđe iz svakodnevne uporabe, štake, štapovi i nakit daruju kao zavjetni dar prilikom zdravstvenih tegoba. Ti su se predmeti nalazili u crkvi sve dok nisu, od polovice ovoga stoljeća naovamo, spaljeni, uništeni i odnešeni.

Lokalni stanovnici, ali i stanovnici iz različitih krajeva Istre u prošlosti su, najčešće preko svetici poklonjenih darova, tražili zagovor zbog bolova u području leđa, gornjih i donjih ekstremiteta. Zagovor se tražio i prilikom glavobolje i neplodnosti te različitih povreda i poremećaja hoda.

Od polovice ovoga stoljeća do danas se običaj votivnog darivanja odjeće, oruđa i ortopedskih pomagala postupno gasio, da bi se danas sveo na darove u obliku svijeće. Bez obzira što su se zavjetni darovi reducirali, prošnje svetici se i danas upućuju, ali ne više strogo specifično već pri različitim tjelesnim bolestima. Tražeći zagovor svete Foške bolesnici dolaze u crkvu na svetičin blagdan, ali i u ostalo vrijeme godišta.

Spomen na nekadašnje zavjetne darove je za povijest zdravstvene kulture od osobite važnosti. Kroz njih se može naslutiti koje su grupe oboljenja bile raširene u populaciji. Votivi ne otkrivaju stvarni pobol (morbiditet) određenoga doba, ali upućuju na grupe bolesti i simptome te kao takvi daju smjernice u kompleksnijim istraživanjima. Votivi svete Foške u starijem razdoblju upućuju na česte povrede i reumatične bolesti kralježnice i ekstremiteta, što se i uklapa u povijesnomedicinska saznanja o pobolu stanovnika ruralnih sredina izloženih stalnim i jakim fizičkim naporima.

Težnja k zdravlju jedna je od osnovnih preokupacija čovjeka. Zavjetni darovi govore i o čovjekovu poimanju zdravlja i njegova podrijetla, odakle i kako nastaje, kako se zadržava ili gubi te kako se ponovo zadobiva. Tako oni otkrivaju stav koji je prisutan u svim kulturama u sveobuhvatnoj ljudskoj povijesti, da je zdravlje nerazdvojivo vezano uz božansko i da to božansko ima presudan utjecaj na njega.

Slika 4: Drvorez Lijepa Marije iz Regensburga, Michael Ostendorfer, 16. stoljeće. Detalj preuzet iz knjige D. Freedberg, The power of images.

Literatura

- Acta Sanctorum*. Februari, 7-16, repr. Editio Culture et Civilisation, Antverpiae, 1658.
- ALAUPOVIĆ GJELDUM, Dinka (1997): Sveti Klement u pučkoj pobožnosti poljica. *Ethnologica Dalmatica* 6, str. 147 - 164.
- BADURINA, Anđelko (1990): *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- BARTOLIĆ, Marijan; GRAH, Ivan (ur.) (1991): *Crkva u Istri*. IKD Juraj Dobrila, Pazin.
- BIŠKUP, Marijan (1993): Teološko razmišljanje o suvremenim marijanskim zahvalnicama i darovima ex-voto. *Bogoslovska smotra* 1 - 2, str. 26 - 36.
- BOŽIČEVIĆ, Juraj (1900): Šušnjevo selo i Čakovac. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, 5, str. 180.
- FILIPOVIĆ, Milenko (1933): Slavonski votivi od voska. *Glasnik etnografskog muzeja u Beogradu* 8, str. 6 - 7.
- FLORENTINI, Georgii Gregorii Santus (1980): Opera omnia. *Patrologiae Latinae*, tomus 71, Turnholti, Bruxelles.
- FRAZER, James (1977): *Zlatna grana*. Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd.
- FREEDBERG, David (1989): *The Power of Images*. The University of Chicago Press, Chicago.
- GAHS, Aleksandar (1944): Problemi moderne i stare magije. *Bogoslovska smotra* 1, str. 8.
- GRMEK, Mirko Dražen (1963): Bolnica. U: A. Šerčer (ur.), *Medicinska enciklopedija*, vol. 2, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb.
- GUŠIĆ, Marijana (1954): Votivi Mjesnog muzeja u Lopudu. *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku* 3, str. 237 - 248.
- HORVAT, R. (1896): Narodna vjerovanja s bajanjem - Koprivnica u Hrvatskoj. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, 1, str. 244.
- JAEGER, Wolfgang (1988): Ey votives in Greek antiquity. *Documenta Ophthalmologica* 68, str. 9 - 17.
- JELENIĆ, Marijan (1977): *Vodnjan i okolica*. Izdavač Program Mi, Vodnjan.
- KAŠPAR, Libuše (1981): Najnovija ispitivanja medicarskog i voštarskog obrta u Varaždinskom kraju. *Etnološka istraživanja* 1, str. 109 - 112.
- KRISS, Rudolf - RETTENBECK, Lenz (1971): *Bilder und Zeichen religiöse Volksglaubens*. Verlag Georg D.W. Callwey, München.
- KRISS, Rudolf (1930): Volksreligiöse Opferbräuche in Jugoslawien. *Etnolog* 1, str. 87 - 112.
- KUS NIKOLAJEV, Mirko (1928): Votivi nerotkinja. *Etnolog* 2, str. 37 - 45.
- LENTIĆ, Ivo (1981): *Varaždinski zlatari i pojasari*. Građe instituta za povijest umjetnosti, Zagreb.
- LENTIĆ, Ivo (1984): *Dubrovački zlatari*. Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatska, Zagreb.
- MAKAROVIĆ, Gorazd (1991): *Votivi*. Slovenski etnografski muzej, Ljubljana.
- MARGOTTA, Roberto (1967): *Medicina nei secoli*. Mondadori, Milano.
- MIKAC, Jakov (1977): *Istarska škrinjica*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- MÖDERNDORFER, Vinko (1964): *Ljudska medicina pri Slovencih*. SAZU, Ljubljana.
- PAUZANIJA (1989): *Vodič kroz Heladu*. Laus, Split.
- PTAŠINSKI, Josip: *Narodni život Hrvata i Slovenaca u Istri*. Prijepis rukopisa, Biskupsko sjemenište, Pazin.

RADAUŠ-RIBARIĆ, Jelka (1997): *Ženska narodna nošnja u Istri*. Institut za etnologiju i folkloristiku, IKD Juraj Dobrila i Josip Turčinović, Pazin.

RADENKOVIĆ, Ljubinko (1996): *Narodna bajanja kod Južnih Slavena*. Prosveta, Beograd.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dio XXIII, JAZU, Zagreb, 1975.-6., str. 441 - 442.

SCHAUERTE, Herman (1965): Votiv und Weihgaben. U: M. Buchberger (ur.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, Vol. X, Verlag Herder, Freiburg.

TOMASINI, Giacomo Filippo, PETRONIO, Prospero (1968): *Memorie sacre e profane dall' Istria*. Pretisak Gaetano Coana, Trieste.

THE VOTIVE OFFERINGS OF SAINT FOSCA AND HEALTH

Summary

The paper deals with the votive offerings brought by Istrians to the church of St. Fosca near the village of Batvači (Vodnjan).

They were brought in connection to certain diseases or as a gratitude for recovery. Certain parts of clothes and implement used in everyday work, or implement which caused injury, were given as the votive offerings. Such parts of clothing represented particular parts of body and its illnesses.

Translated by Ana Kremenčić